



«ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ ԱՆԱՏՈՒԻԱՅԷՆ» ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ ԿԱՄ ԲՆԱԶՆՋՈՒՈՂ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ՀԵՏՔԵՐԸ

Ուրբաթ, Մայիս 2ի երեկոյեան, Փարիզի «Անաքո» տափանաւուն վրայ տեղի ունեցաւ «Պատկերներ Անատոլիայէն» ցուցահանդէսին բացումը:

Գեղարուեստական այս ձեռնարկը յատկանշական է նաեւ այն առումով, որ Անատոլիայի բնաջնջուող հայկական մշակոյթի հետքերու տպաւորիչ, յուզիչ, գայթակղեցուցիչ այս պատկերներն-

իրենց ուժին վերջին կաթիլները վատնող եկեղեցիներու աւերակներ, բայց նաեւ այդ վայրերուն մէջ ներկայիս ապրող բնակիչներու դիմանկարներ:

Մէկ խօսքով, այս լուսանկարները կը հանդիսանան խօսուն փաստ, թէ ինչ աստիճանի կարելի է հին ու հարուստ ամբողջ մշակոյթի մը հետքերը բնաջնջել, վերացնել:

Այս ցուցահանդէսին մասին, Մ.



Բալուի աւերակներէն

րու հեղինակն է ոչ-Հայ մը. վկայութիւնը մեզի կը բերէ Լեհաստանի Կրոթովսքի Հիմնարկի «Զար» թատրոնի անդամներէն Մակտալենա Մոնտրա: Ան, դարաւոր այդ մշակոյթին վերջին շունչը յաւերժացուցած է լուսանկարներու մէջ, 2012ին թատերախումբին հետ Անատոլիա կատարած շրջապ-

Մոնտրա կ'ըսէ. «Հոս ցուցադրուածները, 2012ին, «Զար» թատրոնի հետ Անատոլիա մեր շրջապատայտի ընթացքին իմ լուսանկարած շուրջ հազար հատէն ընտրանքի մըն է միայն: Մեր վեցօրեայ արշաւի ընթացքին այցելեցինք վայրեր, որոնք մինչեւ 1915 բնակուած էին Հայերով (ի մէջ այլոց՝ Բալու եւ Խարբերդ):



տոյտի ընթացքին: Այդ պատկերներն ունեն մէջ կը տեսնենք Բալուի, Խարբերդի, Տէրսիմի մէջ, ընդդէմ մշակութային բարբարոսութեան

աւերակ քաղաքները):

Հանդիպումներ ունեցանք շրջակայքի գիւղերու բնակչութեան հետ, ունկնդրեցինք անոնց պատմու-

ՊԱՏՄՈՒԹՔ

ՎԵՐՋԱԼՈՅՄԻ ՇՈՂԵՐ

ՍՕՍԻ ՀԱՃԵԱՆ

Գլուխը հակած պնակին վրայ, լուռ՝ ապուրը կը խմէր: Չէր մասնակցեր սեղանակիցներու անկապ խօսակցութեան: Մէկը խոլ էր, այնքան կը պոռար, որ գլխու ցաւ կը պատճառէր. միւսը նախադասութիւն մը կը սկսէր, սակայն կը մոռնար շարունակութիւնը. ուրիշ մը նայուածքը չէր կրնար կեդրոնացնել որեւէ կէտի վրայ. միւսին բերնին մէջ կեղծ ատամնաշարը կը պարէր:

Իր քիմքը աւելի կը զգար աչքերէն սահող աղի արցունքին համը, քան թէ այս անհամ ապուրը, որ ո՛չ աղ ունէր ո՛չ պղպեղ, ոչ ալ խորթաբեր այլ համեմունք: Իրենք ծեր էին այլեւս. նոյնիսկ անմեղ թուացող կարգ մը հաճոյքներ արգիլուած էր իրենց կանխազգուշութեան համար:

Հազիւ մէկ անցեր էր, այն տխուր օրէն, երբ իր տղուն եւ աղջկան ընկերակցութեամբ՝ այս հաստատութիւնը ընդունուած էր, որպէս նոր բնակիչ:

Ամիսներ առաջ՝ օր մը լոգանքի պահուն, արեան ճնշումը բարձրացած էր, եւ ինկած էր ուշակորոյս: Անկումին պատճառով սրունքին ոսկորը երկու մասի բաժնուած էր եւ մէկ ամիս անշարժ պառկած էր անկողինին մէջ ոտքը գաճի մէջ, որուն յաջորդած էր վիրաբուժական գործողութիւն:

Կազդուրուելէն յետոյ անթացուպի յենլով սկսած էր քալել: Զուակները բժիշկին հետ խորհրդակցելէ յետոյ եւ իր թելադրութեամբ՝ հասած էին այն եզրակացութեան, որ տունը մնալը ապահով չէր այլեւս:

Շատ յարմար եւ հանգստաւետ հաստատութիւն մը պիտի տանէին զինք, որ «Մերանոց» չէր կոչուէր՝

վանողական տպաւորութիւն չձգելու համար այդ դռնէն ներս մտնողներուն վրայ, այլ «Օթեւան»:

Ձինք փորձած էին համոզել, ըսելով, որ հոն այլեւս պիտի չձանձրանար, իրեն տարեկից խօսակիցներ պիտի ունենար, որեւէ անհանգստութեան պարագային, բժիշկը հոն էր, ընկերային հաճելի հաւաքովիներ տեղի կ'ունենային, կերակուրները շատ համեղ էին, ելին., ելին.: Աւելցուցած էին նաեւ, որ իրենց տան մէջ յարմարութիւն չկար, այլապէս իրենց հետ կ'ապրէր. բայց խոստացած էին միշտ այցելել:

Երեք զաւակներէն առաջինը, հազիւ քսան տարեկանը բոլորած՝ Միացեալ Նահանգներ փոխադրուած էր, ուր մի քանի տարի յետոյ՝ ամուսնացած էր տեղացի աղջկայ մը հետ եւ կապը իր ծնողքին հետ որոշ չափով խզած: Հետեւաբար՝ ան Պիղատոսի նման՝ ձեռքերը լուացած էր հօրը դէմ գործուած մեղքէն:

Այդ օրը սեւ բիծ մը եղաւ իր կեանքին մէջ:

Երբ ճամպուրկը կը պատրաստէին, ինք տամուկ աչքերով կը հետեւէր աղջկան շարժումներուն, եւ կը տեսնէր, թէ ան ինչ անտարբերութեամբ եւ հապճեպով հագուստները, ներքնազգեստները կը թխմէր պայուսակին մէջ: Ասիկա իր գիտցած, բարի եւ սիրելի աղջիկն էր, իր գերզգայուն փոքրիկ աղջնակը, որ որեւէ աննշան անարդարութեան համար արցունքներ կը թափէր, եւ կու գար հօրը փաթթուելու, որ զինք համբոյրներով կ'ողողէր: Այսքան փոխուած

թիւները: Քաղաքներու, աւանների մէջ ուր կեանք կը վիստայ, տեսանք հայկական եկեղեցիներու աւերակները:

...[Բնաջնջուած ժողովուրդին եւ անհետացուած վայրերուն համար] երգեցինք եկեղեցիներու աւերակներուն մէջ, որոնց այսօր բաժին ինկած միակ աղօթքը, մերօրեայ այցելուներուն կողմէ «կրօնուած» սիւներն են»:

Ուրբաթ երեկոյեան, տափանաւուն մէջ շատ յուզիչ միջնորոտ կը տիրէր. մեր երբեմնի զմայելի եւ այսօր հազիւ թէ աւերակը մնացած հաւատքի կոթողներու պատկերներուն առջեւ

կ'երգուէին անատոլիական հայկական ժողովրդական երգեր: Կ'երգուէին մեղեդիներ, անոնցմէ հեռու այս ափերուն վրայ, զանոնք դէպի անհետացում առաջնորդող ճակատագրին վկայութիւն ընող լուսանկարներուն առջեւ... Երաժշտական բաժին կը մասնակցէին Կոչնակ խումբի անդամները՝ Արամ Քերովեան քանոնով, Մարալ Շուշան եւ Վիրժինիա Քերովեան երգով, Արէտ Տէրաթեան տհուով:

Ցուցահանդէսը բաց է մինչեւ Մայիս 21:

Թ. Շ. ■



էր եւ անճանաչելի՞ դարձած:

Իր կինը որքան հոգաժողովին եւ գուրգուրանք կը ցուցաբերէր բոլորին հանդէպ, մայրութիւն կը հոսէր իր քաղցր նայուածքէն: Շուրջ կէս դար միասին ապրելէ յետոյ, տակաւին իրենց սէրը չէր կորսնցուցած իր նախկին համն ու հոտը. շատ երջանիկ զոյգ մը եղած էին:

Այն օրը, երբ իր սրտահաստորը կորսնցուց, կարծես աշխարհ փուլ եկաւ իր գլխուն եւ պարպուեցաւ իր բովանդակութենէն. կեանքը անիմաստ դարձաւ:

Հիմա իր զաւակները կը տնօրինէին իր ճակատագիրը:

Իր սիրելի փոքրիկ կատուն՝ Թաթօն տխուր աչքերով իրեն կը նայէր, կը մլաւէր եւ ոտքերուն կը քսուէր. կարծես կ'աղաչէր որ չերթայ:

- Աս խեղճ կատուն ի՞նչ պիտի ըլլայ, - հագիւ կրցաւ խեղդուած ձայնով հարցնել:

- Ես մեր տունը կը տանիմ - ըսաւ աղջիկը:

Կատուն իրմէ աւելի բախտաւոր էր. իր աղջկան տան մէջ կատուին համար տեղ կար, բայց հօրը համար՝ ոչ:

Դուռը կղպելու պահուն, յանկարծ զգաց, թէ իր հոգին փախաւ իրմէ եւ տան մէջ պահուցեցաւ: Դուրս ելլողը շարժուն խրտուիլակ մըն էր միայն, ինք չէր, այլ անհոգի էակ մը, մարդու կերպարանքով:

Ինչպէս չտխրէր, երբ իր իսկ զաւակներուն ձեռքով իր փոքրիկ հայրենիքէն, իր մտերմիկ անկիւնէն կ'աքսորուէր, կ'ըլլար անհայրենիք: Ինչ տաք եւ պաղ օրեր տեսած էր այս տունը, իր սիրոյ տաքուկ բոյնը:

Զաւակները մեծցած էին, տեղադրուած, եւ իրենց սեփական ընտանիքները կազմած: Գոհ էր կեանքէն, բայց...

Իրեն ամենէն շատ ցաւ պատճառողը աղջկան անտարբեր կեցւածքն էր. ինք որ այդ աղջկան հանդէպ միշտ տկարութիւն ունեցած էր:

Շաբաթավերջերուն, երբ բոլորը կը հաւաքուէին իրենց տունը, թոռնիկները մեծ մամային պատրաստած համեղ կերակուրները կը լափէին:

Օր մը յանդգնեցաւ աղջկան ըսելու.

- Աղջիկս լաւ կ'ըլլայ, որ պզտիկներուն համար, դուն ճաշ պատրաստես, փոխանակ դուրսէն պատրաստ կերակուր ապապրելու: Նայէ՛ հոս ինչ խորժակով կ'ուտեն:

- Նայէ՛ հայրիկ, ես օրական ութ ժամ կ'աշխատիմ եւ սպառած կը հասնիմ տուն: Զաւակներս պիտի չմեռնին դուրսէն գնուած կերակուր ուտելով: Մաման միշտ տունը եղած է, ինծի պէս դուրսը չէ աշխատած: Ժամանակները փոխուած են, բայց դուն քու ժամանակիդ եւ քու աշխարհիդ մէջ մնացեր ես:

Աղջիկը իրաւունք ունէր: Հիմա արհեստագիտութեան, արագու-թեան, վազքի դար էր. եւ արհեստագիտութիւնը իր բոլոր բարիքներով եւ մասամբ նորին, իր տունէն ներս չէր թափանցած տակաւին:

Սակայն յետագային՝ կնոջ փափաքին գոհացում տալու համար, համակարգիչ մը գնած էին, եւ երկուքն ալ իրենց աշխարհացրիւ բարեկամներուն հետ կրնային հաղորդակցիլ. զիրար տեսնել պաստառի վրայ. եւ հին օրերու կարօտը առնել: Ի՞նչ հրաշք էր:

Օր մը ուզեց իր տունը այցելել գոնէ քանի մը ժամ: Հոգեբանը յիշելադրեց նկատի առնելով իր գերզգայուն վիճակը:

Աղջիկը բուն պատճառը ըսաւ:
- Տունը վարձու տուինք. մեզի համար դժուար է ամէն ամիս այսքան մեծ գումար վճարել:

Ուրեմն իր յիշատակներն ալ իրեն պէս վտարանդի եւ թափառական եղած էին: Անոնք ալ արժանացած էին իր ճակատագրին:

Ձայն չհանեց: Ինչ լաւ էր լռել գիտնալ, չհակաճառել, չվիճիլ, խնդիր չարուցանել:

Օր մը հոգեբանը ուզեց իրեն հետ հանդիպում ունենալ, գիտնալու համար իր տպաւորութիւնը եւ հոգեվիճակը:

Դժկամութեամբ ընդունեցաւ եւ հագիւ բառեր մը մըթմըթաց քիթին տակէն: Միտ չունէր իր ցաւերը այս օտար մարդուն պատմելու:

Մեր կեանքը հիմա կը ղեկավարեն բժիշկները, հոգեբանները, ընկերաբանները եւ չեմ գիտեր ինչաբանները: Մենք իրենց հշու հնազանդ աշակերտներն ենք կ'ըսէր:

Սկիզբի օրերուն՝ զաւակներուն այցելութիւնները եւ հրաւերները յաճախակի էին. սակայն կամաց-կամաց սկսան նօսրանալ, իր գլխուն սպիտակ մազերուն պէս: Միշտ պատրուակ մը, չքմեղանք մը կար: Մանաւանդ շատ կը կարօտնար թոռնիկները, որոնք երբ գային, իրենց գուարթ պոռչտուքներով, խնդուքներով եւ եռանդով կ'ողողէին, կը շէնցնէին այդ մոխրագոյն շէնքը: Միւս ծերերը նախանձով կը դիտէին զինք, երբ փոքրիկները շոնդալից համբոյրներ կը դրոշմէին իր խամրած այտերուն վրայ:

Անհաճոյ եւ անհանգիստ վայրկեաններ էին իրեն համար, երբ յաղթանդամ կին մը շաբաթը երեք անգամ կու գար զինք լոգցնելու: Հագուստները հանելէ յետոյ, զգուշութեամբ զինք աթոռակի մը վրայ կը նստեցնէր եւ կը լոգցնէր, կը մաքրէր մարմինը, եւ գիշերանոցը կը հագցնէր: «Մանկացած ծերուկ մըն եմ» կը մտածէր իւրովի: Սկիզբը շատ կ'ամչնար այս անծանօթ կնոջ առջեւ մերկանալու, բայց կինը քմծիծաղով ըսաւ.

- Ես քեզի պէս, օրական տասը հոգի կը լոգցնեմ. պէտք չունիս ինձմէ քաշուելու:

Իրիկուն մը, երբ պատրաստուած էր զաւակներուն տունը երթալու, վերջին վայրկեանին, իրեն իմացուցին, թէ կամքէ անկախ պատճառով պիտի չկարենան զինք տանիլ:

Սրտնեղած՝ անկողինին վրայ երկարեցաւ եւ սկսաւ դուրսը դիտել: Արեւը իր վերջին շողերը հաւաքած կը պատրաստուէր հրաժեշտ տալու աշնանային մեղմադճոտ երեկոյին,

ԿԱՐՄԻՐ ՕՐԵՐ

Լեռ Կամսար

Շաբաթ 12 - Առաւօտները փողոց դուրս գալիս ես ինձ արաբական անապատներում եմ զգում կամ Սահարայում:

Ինչպէս անապատում ուղտերի կարաւանը՝ վզի զանգակները ղօղանջելով, քայլում է անվերջ, այստեղ էլ ազգաբնակչութիւնը միմի կաթաման ձեռքին խանութներն է թափառում:

Խանութներ՝ աւելի ամայի, քան արաբական անապատները:

«Մի պուտ կա՛թ», գրել է ժամանակին Աւետիս Ահարոնեանը:

Տնաւէր Ահարոնեան, «մի պուտ կաթ» եկ հիմի բղաւիր: Այն օրհնեալ ժամանակները, երբ լիքն էր աշխարհը, երբ հասակաւորները իւր ու միս էին ուտում՝ մի գաղթական երեխայ «մի պուտ կաթ է» բղաւում: Ի՞նչ անենք:

Դու հիմա տես, որ մեծ, ատամներ հանած մարդիկ ծծկերների շարքը մտած «մի պուտ կա՛թ» կը պոռան, եւ տուղ չկայ:

Սոցիալիզմը, 38 տարուայ այդ ստերը կովը, կաթից կտրուել է արդէն:

200 միլիոն անմուռն ուղտերից բաղկացած կարաւան, անվերջ թափառի մթերքի սահարայում, զնգզնգացնելով ձեռքիդ դատարկ կաթամանը, մինչեւ տեսնենք Աստուած ի՞նչ դուռ կը բանայ վրադ...

Այսօր թոռնիկիս մանկական այգի տարայ կարուսել նստեցնելու համար: Բայց խեղճ երեխան երկու պտոյտ անելուց յետոյ սիրտը յետ տուեց:

Ճամբին ինքս ինձ ասում եմ:

Հապա մենք քա՛ր ենք, որ ամբողջ 35 տարի կարուսել նստած պտտում ենք անշարժ կանգնած սոցիալիզմի շուրջը ու բոլորովին յետ չենք տալիս:

Բայց վերջում այդ գտնում եմ բնական:

Ի՞նչ ենք ուտում՝ որ յետ տանք...

Կիրակի 13 - Միշտ օրական մի անգամ փողոց եմ դուրս գալիս՝ մի ծանօթ մարդ գտնելու եւ սրտիս կուտակուած մաղձը թափելու:

Երեւանի փողոցներն էլ շատ կարճ են, այնպէս որ յաճախ մի ժամուայ պտոյտի ընթացքին միեւնոյն ծանօթներիս մի քանի անգամ պատահում եմ: Պատահում է օր, երբ մի մարդու հետ միեւնոյն օրում 4-5 անգամ հայհոյում, նզովում, անիծում ենք մեր կառավարութեանը: Նախ, իհարկէ, երկուսս էլ շշմում ենք այս կառավարութեան յիմարութեան վրայ: Յետոյ նա զարմանում՝ ես «բառեր չեմ գտնում» նրա արարքը որակելու: Յետոյ էլ գտնում եմ, բայց թոյլ են դուրս գալիս, եւ յարմար ենք գտնում լռել ուղղակի:

Թողնում եմ առաջին ծանօթիս՝ երկրորդին, երրորդին, չորրորդին եւ հանդիպում: Նոյն որակումները, նոյն բառերն անփոփոխ:

Պիտի ասենք նոյն մտքերը տարբեր մարդկանց հետ կրկնելուց ի՞նչ շահ:

Ձէ՛, մի՛ ասէք:

Իմ կինն էլ մի ժամանակ ինձ ասում էր.

- Կինը կին է, ի՞նչ հաճոյք՝ ինձ թողած տարբեր կանանց հետ ես սէր վայելում:

- Մի՛ ասի, կնիկ,- պատասխանում էի ես,- կինը ճիշդ է միեւնոյն ծաղիկն է, բայց իւրաքանչիւր ծաղիկ իր առանձին բոյրն ունի...

Երկուշաբթի 14 - Այսօր ապստամբութիւն կաթի խանութում: Ընդամէնը մէկ բիդոն կաթ կայ դրուած՝ 365 երկսեռ յաճախորդ իրար խառնուած:

... Առաջները լաւ էր. տղամարդկանց հերթն առանձին էր, կանանցն առանձին: Արուամոլութեանը զարկ չտալու համար մթերային խանութները խառնեցին այդ ու դարձրին մէկ ընդհանուր հերթ:

(Շար. 49)

դեղնած, խշրտացող տերեւներուն եւ կիսամերկ ծառերուն:

Յանկարծ այս պատկերը զինք տարաւ, ուրիշ տեղ ուրիշ ժամանակ: Օր մը ծովեզերքը աւազին վրայ նստած, ինք եւ իր սիրուհին ձեռք ձեռքի տուած՝ դիտած էին արեւամուտի հրաշագեղ տեսարանը, որ իր յիշողութեան մէջ անջնջելիօրէն դրոշմուած էր:

Ամբողջ հորիզոնը բռնկած էր վառ կարմիրի եւ նարնջագոյնի բոլոր երանգներով, որոնք տարածուած էին երկնակամարին վրայ եւ անծայրածիր ովկիանոսի կապոյտին հետ կը պարզէին գոյներու անզուգական համանուագ մը: Բառերով կարելի չէր նկարագրել այս

փառաւոր եւ աննման վերջալոյսը: Արեւը անշուք եւ խեղճ չէր ուզեր բաժնուիլ այս երկրագունտէն: Իր բոլոր գոյները կը սփռէր, իր շքեղութիւններով կ'առնէին, կը շլացնէր աչքերը եւ յետոյ կ'անհետանար:

- Ո՛վ Աստուած մարդուն ալ շնորհէ՛ այս բացառիկ կարողութիւնը,- բացագանչեց հոգիին խորքէն- արեւուն նման գեղեցիկ վերջալոյս մը ունենալու: Գոնէ ենթական միայն ինք տեսնէ եւ զգայ, թէ կրկին կ'երիտասարդանայ, կը վերստանայ հին օրերու գեղեցկութիւնը, թարմութիւնը, ուժը, կայտառութիւնը, եւ հրապոյրը. եւ յետոյ գոհ սրտով մեկնի այս աշխարհէն:

Ս. Հ. ■